

ADATOK TORNABARAKONY NÉPESEDÉSTÖRTÉNETÉHEZ

VISZÓCZKY ILONA

Tornabarakony a mai országhatár közelében, hegyektől övezett völgyben fekszik, a Bódva bal oldalán, mintegy 8 km-rel távolabb a folyótól. Természetes helyzetéből adódóan a Cserehát falvaihoz is erős szálakkal kötődött a falu gazdasági és kulturális kapcsolataiban illetve a vallási élet terén is. A gabona őrletése, az olajjuttetés, a kender-törés, piacozás számos alkalmat jelentett, hogy a környező erdőkön át gyalogutakon, szekérutakon eljussanak a szomszédos falvakba (pl. Ardóba, Komjátiba, Rákóra, Debré-tére vagy távolabbra, Tornára vagy Szalonnára is a vasútállomásra). A barakonyi görög katolikus egyház híveinek számára fontos látogatási alkalmat jelentettek a környező falvak katolikus búcsúi is. Különösen kiemelkedő szerepe volt Rakacának, amely kistáji vonzáskörzetű búcsújáróhely.¹ Ezekén kívül még számos kapcsolódási pontot tárhat föl a további alapos kutatás.²

Tornabarakony történeti múltjáról csupán szórványadatokkal rendelkezünk. A település első említése 1428-ban fordul elő *Barakon*, *Barkon* néven.³ Ekkor a Barakonyi család birtokaként tartják számon, s a család tulajdonában is marad egészen a 17. század végéig illetve leányágon a 20. századig. A Barakony név használata 1905-ben változik *Tornabarakonyra*. A törökidulás és a felkelő háborúk pusztítják a vidéket, s a török idők végén a falu teljesen elnéptelenedik. 1720-ban még jobbágy nélküli kuriális község, ezután települ újra a falu.⁴ A 18. századi betelepítések és a spontán migráció folytán hazánk területére áramló szláv népcsoportokhoz tartoztak a beköltöző új telepesek, akiket görög katolikus hagyományuk vélhetően a ruszin népesség körébe sorol. Ekkor ugyanis Borsod megye északi részén nagyobb összefüggő területen települt meg kárpátukrán lakosság. A korábban, a 15–16. század során Gömör és Torna területén létrejött szórványos ukrán telepekhez az 1730 után Tornahorvátiban és Barakonyban megjelenő betelepülők kapcsolták hozzá az újonnan megjelenő népcsoportot.⁵ A barakonyi görög katolikus plébánia iratai között az első anyakönyv 1777-től tartalmaz bejegyzéseket.⁶ A névanyag egyértelműen szláv eredetre utal. A munkácsi püspökség 1806. évi összeírásában Barakony mint görög katolikus anyaegyház van megemlítve, és 10 kör-

1 A rakacai búcsút Nagyboldogasszony napján, augusztus 15-én tartják. *Bartha Elek* 1992. 88.; A tornabarakonyi templom címűnnepe Szűz Mária születése (szeptember 8.); Hajdúdorogi egyházmegye ... schematizmusa 1982. 204.

2 Itt csak utalunk arra, hogy a házasságkötések során fontos szempont volt a vallási felekezeten belüli párválasztás elsődlegessége, így ennek fölmérése, valamint a rokoni kapcsolatok vizsgálata is érdekes adatokat eredményezhet.

3 *Csánki Dezső* (1890). 1985. reprint kiadás 237.

4 *Edelény és környéke* 1987. 35.

5 *Paládi-Kovács Attila* 1973. 330–335.

6 Tornabarakonyi parókia egyházi irataiból. *Protocollum ... Baptisatorum Copulatorum et Mortuorum ab anno 1777 usque 1865 incompactum fuerat, cura autem Joannis Tirpák ... Administratoris Barakonyensis pro 1. fl. 50 ... compactum est.*

nyékbeli falu filiaként tartozik hozzá. A görög katolikusokra vonatkozó számadatok mellett a felmérésben szerepel az is, hogy milyen más vallás van jelen az egyes községekben. Barakony esetében római katolikusokat említ.⁷ A falu egyetlen temploma görög katolikus, 1870-ben épült.⁸ Azonban egyéb megerősítő adatok hiányában nem lehet egyértelműen azonosítani a görög katolikus népességet a betelepülő ruszinsággal, hiszen már a 18. században sem elhanyagolható a magyar és szlovák görög katolikus népesség jelenléte Magyarországon északkeleti részén.⁹

Paládi-Kovács Attila idézett tanulmánya részletezően foglalkozik az északkeleti térségben létrejött ukrán szórványok keletkezésének történetével, beolvadásuk folyamatának kérdésével és ezzel összefüggően a nyelvváltás problematikájával. Körültekintő elemzése során megállapítja, hogy a 19. század derekára a terület ukrán szórványai a kétnyelvűség állapotába jutottak, és a század második felében megtörtént a nyelvi váltás, az etnikai beolvadás leglényegesebb mozzanata is (1. ábra). Véleménye szerint ez a folyamat még századunkban sem tökéletesen befejezett, hiszen a magyar nyelvhasználatban is rögzülhettek különböző jelenségek, fordulatok elődeik nyelvéből, és a népi kultúra egyes rétegei is hordozhatják még az idegen eredet emlékeit.

A továbbiakban egy táblázat segítségével kíséreljük meg a községre vonatkozó statisztikai adatokat összesíteni. Itt a nyelvhasználatra utaló följegyzések mellett a felekezeti hovatartozásról, a házak számáról és a lakosság összlétszámáról föllelhető adatokat állítottuk egymás mellé. A vizsgált község etnikai összetételére vonatkozóan tájékoztathatnak a nyelvhasználat rovatban föltüntetett megnevezések. A legkorábbi, 1773-as helységnévtár a *slavonica* kifejezést használja, mellyel esetleg több szláv népcsoportot is jelölhettek a pontos elkülönítés igénye nélkül. Azonban a későbbi adatok között az *orosz*, *ruszin*, *ruthén* megnevezés mellett a *tót* szóhasználat nem jelent minden esetben egyértelmű jelölést, s feltehetően nemcsak a szlovák etnikumra utal.¹⁰ A táblázatban szerepeltetett 1806. évi egyházi összeírás során a prédikáció nyelvének meghatározásakor a *ruszin* megjelölés sem vonatkoztatható egyértelműen a lakosság nyelvhasználatára is.¹¹ A felsorolt adatok alapján tehát csak valószínűsíthetjük, hogy a betelepülő szláv népesség ruszin eredetű volt, azonban a nyelvi váltás folyamata egyértelműen követhető. Esetünkben is elmondható tehát, hogy a 19. század második felében megragadható a kétnyelvűség állapota, s a századfordulón már a magyar nyelvhasználat jellemző a községre. A népi műveltség mai jellegében természetesen a 18. században betelepült népesség kultúrájának emlékei már nagyon nehezen föllelhetők. Alaposabb néprajzi vizsgálat és a folklór bizonyos területeinek föltárása, s különösen a vallási néprajz bizonyos szeletei ennek számos részletére is rámutathatnának, az anyagi kultúra vonatkozásában azonban ez a hagyomány ma már nem ragadható meg. A megtelepülés után az ideérkezett népesség egyértelműen beilleszkedett az adott táj természetföldrajzi,

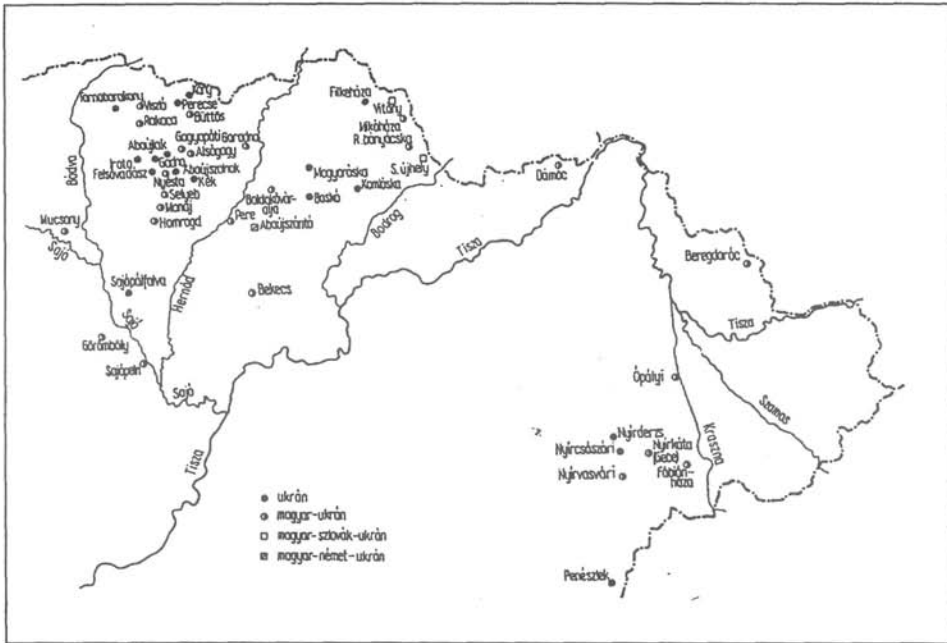
7 Udvari István 1990. 88.

8 Hajdúdorog egyházmegye ... schematizmusa 1982. 204–205. Meglepő, hogy a barakonyi görög katolikus egyházközség alapítási évét 1648-ra teszi az egyházi sematizmus. A Borovszky-féle vármegye monográfia is közli ezt az évszámot. Ennek az adatnak a megerősítésére sajnos egyéb forrásadatok nem állnak rendelkezésünkre. Vö. Borovszky Samu–Sziklai János (szerk.). 1896. 148.

9 Paládi-Kovács Attila 1973. 355.

10 Paládi-Kovács Attila 1973. 339. A kérdés kapcsán Bodnár Mónika megállapításai számunkra is mérvadóak a közeli településnek mondható Horváti esetében. Bodnár Mónika 1992. 369–370. A falu mai nyelvhasználatában általában a szláv illetőségre vonatkoztatva használják a *tót* kifejezést. „A nagyszüleink még tótul beszéltek ugye, ha valamit mondani akartak úgy, hogy mi gyerekek ne értsük.” Saját gyűjtés. Adatközlő Viszlavszki János, sz.: 1923.

11 Vö. Bodnár Mónika 1992.

Ukrán népességű települések Fényes Elek 1851-ben kiadott Geographiai szótára nyomán (Paládi-Kovács Attila 1973. 345. nyomán)

gazdasági, társadalmi viszonyai közé, így műveltségük egész jellegében az északkeleti dombvidék népességének tradícióit hordozza, annak jegyeit tükrözi.

A hagyományos paraszti önellátó gazdaság működésének alapja elsősorban a földművelés volt. A dombokkal övezett völgyben elhelyezkedő település határának szántó-földjeit gabona és más termények számára művelték meg. A közvetlenül a faluhoz kapcsolódó belső földeken természetesen a háztartás napi ellátásához szükséges növényeket (krumplit és zöldségeket). A növénytermesztést kiegészítve foglalkoztak állattartással, az igavonó állatok (szarvasmarha, ló) tartása mellett természetesen a családok szükségleteinek megfelelően tehenet, sertést és baromfit is neveltek. Minden gazdasághoz tartozott az állatállomány ellátásához megfelelő nagyságú rét, és a környező erdőségekből is volt mindenkinek erdője. A faluhoz közeli dűlőben szőlőket is találunk. Ennek birtoklása azonban a jó gazda státusz megerősítéséhez volt fontos, mivel a kis terület és a völgy mikroklímája révén a szőlő hozama és minősége nem jelentős. A második világháború előtt a falu határa a helybeliek tulajdonában volt, mely összesen 1397 katasztrális holdat jelentett.¹² A családi gazdaság fönntartásához 12–16 hold földterület jelentett megfelelő alapot, s még ehhez számított a kaszáló és az erdő. Az ezzel rendelkező középparaszti réteg alkotta a falu túlnyomó többségét. Csupán 4–5 család rendelkezett 24–40 hold közötti földterülettel, és egy birtokost emlegetnek 100 holdas gazdaként, aki jelentősebb juhászatot is fönntartott. A szegényebb réteg helyzete nemcsak a megművelt föld nagyságától függött, hanem a család nagyságától is, attól, hogy örökléskor hányfelé osztódott a birtok. A vagyoni helyzetet figyelembe véve realizálód-

¹² Magyarország helységnévtára. 1933. 540.

Tornabarakony népességi adatai

A vizsgált év	Nyelvhasználat	Vallás		Házak száma	A lakosság összlétszáma
		g. kat.	róm. kat.		
Lexikon locorum 1773.	slavonica	grae. ritus un.		pagus	–
Korabinsky 1786	schlow (szláv)	(gör. kat..)		–	–
Az 1787. évi nsz.	–	–		26	164
Munkácsi gör. kat. püspöks. összeírása 1806.	a g. kat. közösség prédikációs nyelve – ruszin	g. kat. 144	r. kat.	–	(g. kat lelkek száma 144)
Nagy, L. 1828–29.	–	246	–	38	254
1837., 1851. egyező adatok (Fényes E.)	orosz falu	245	123	–	(376)
Mo. helynévtára 1863	tót	–	–	–	273
M. K. helysnt. 1873 1869. nsz.	magyar orosz	g. kat.	r. kat.	42	298
M. K. helysnt. 1882 1881.	magyar ruthén	g. kat.	r. kat.	40	272
M. K. helysnt. 1898	magyar tót	–	–	41	261
M. K. helysnt. 1902. 1900. nsz.	magyar	–	–	43	254
M. K. helysnt. 1913. 1910. nsz.	magyar	g. kat.	r. kat.	52	266
Mo. helysnt. 1926. 1920. nsz. 1924. egyh.	magyar	g. kat.	r. kat.	49	240
Mo. helysnt. 1933. 1930. nsz.	magyar	g. kat.	r. kat.	55	272
Mo. helysnt. 1944. 1941. nsz. előz. a.	magyar	g. kat.	–	58	273
Mo. helysnt. 1967. 1960. nsz.	–	–	–	57	237
M. Nkt. hsnt. 1973. 1970. nsz.	–	–	–	57	200
M. Nkt. névt. 1981. 1980. nsz.	–	–	–	–	115
Egyh. sematizmus 1982. adatok	–	55	(40)	–	95
Statiszt. évk. 1992. 1990. nsz.	–	–	–	43	54

tak a házasságok is, s a felekezeti hovatartozás szempontja mellett a gazdaság üzemképességének megtartása volt az elsődleges kívánalom. A hagyományos élet rendje szerint a fiatal házások valamelyik szülőhöz költöztek, rendszerint a fiú szüleivel együtt éltek és közösen gazdálkodtak. Így a későbbiekben gondoskodtak az öregekről és a házat megörökölték. A parasztgazdaságok termelésében elsősorban jelentkező tendencia az önellátásra való törekvés volt, az, hogy a föld eltartsa a családot. Ez a gondolkodás meghatározta a fogyasztás mértékét is: alapvető szükségleteiket saját munkájuk eredményeként tudták fedezni (élelmiszerek, ruhaneműk, a háztartás textilei stb.). A saját termés értékesítéséből származó bevétel, a piacozással szerzett haszon elsősorban a gazdaság azonos szinten való további működését segítette elő, s egyéb nélkülözhetetlen eszközök, alapanyagok beszerzését tette lehetővé (pl. a ruházat és a lakás felszerelésének egyes darabjai, melyeket boltban, vásárokon vehettek meg stb.). Ez a törekvés meghatározta a falusiak mentalitását és értékrendjét, az egész életüket átszövő munkaerőkölcsüket, kialakította erős ragaszkodásukat a földhöz.¹³

A második világháború után alapvetően megváltozott a falu viszonylagosan zártnak és egységesnek tekinthető világa. A háborút követő újjászerveződés, a gazdálkodás korábbi szintjének megteremtésére irányuló törekvés évei után a kollektivizálás alapvetően átalakította a termelés kereteit. A falusiak földjéből 150 holdat minősítettek külakföldnek, ami 4–5 család meghurcolását jelentette. A férfiakat munkatáborba is elvitték, s a kötelező beszolgáltatás és egyéb megszorító intézkedések hatására igyekeztek megszabadulni földjüktől. Az első termelőszövetkezet 1951–53 között alakult meg, amihez 45 család csatlakozott. Ez a közös üzem 1956 őszén feloszlott, akkorra már csak 12 család maradt bent. 1961-ben szervezték meg újra a téeszt, de akkor már sokan másutt vállaltak munkát, a közeli mészkőbányában vagy egyéb üzemekben kerestek munkalehetőséget, az ingázást is vállalva. A legtöbb családban a férfiak igyekeztek állandó munkahelyet találni, és az asszonyok lettek téesztagok. Így állandó keresettel is rendelkeztek, és a háztáji föld révén a család megszokott gazdálkodási tevékenységét is folytathatták szűkebb keretek között.¹⁴

Korábban már szóltunk az aprófalvak problematikájáról,¹⁵ s elsősorban az elvándorlás okainak számbavételére tettünk kísérletet. A vizsgált falu esetében is egyértelműen követhető ez a folyamat. A táblázatunkban felsorakoztatott adatok alapján a második világháború előtti évtizedekben egy átlagosan 250 fős lakossággal rendelkező falu rajzolódik ki előttünk. Föltételezhetjük, hogy a településhez tartozó földterület népességeltartó képessége ekkora lélekszám megmaradását tette lehetővé. Azáltal azonban, hogy a termelés szerkezete és ennek következtében a társadalmi mobilitás lehetőségei is átalakultak 1945 után, a falu lakossága lassan apadni kezdett. Az adatgyűjtés lezárásakor 18 lakásban működik háztartás Barakonyban, állandó lakosainak száma 36 fő, a lakóházak száma 43.

13 A paraszti létforma alapvető jelenségei s a kollektivizálás hatására átalakuló falusi életmódban bekövetkezett változások vizsgálatára került sor 1971–73. között a Nógrád megyei Varsányban. Vö. *Bodrogi Tibor* (szerk.): Varsány. 1978. A gyűjtés során fontos szempontokat, megközelítési lehetőségeket merítettem a kötet tanulmányjaiból. Azonban az általam vizsgált település esetében nem volt lehetőségem a gazdasági-társadalmi változások mélyreható vizsgálatára. Ezt részben a megfigyelt település lélekszámú falu mai életmódja sem teszi már megközelíthetővé, ugyanakkor az adatközlőktől kapott információk töredékessége is meghiúsította. Az elmúlt években lezajlott kárpótlás számukra ugyanis már nem jelentett lehetőséget arra, hogy ismét gazdálkodni kezdjenek, ebből kifolyólag a falu határát elsősorban idegenek vásárolták fel. Így a falusiak nem szívesen beszélnek a mezőgazdálkodás háború előtti viszonyairól, némi keserűséggel tekintenek vissza.

14 Edelény és környéke. 1987. 35–36.; valamint saját gyűjtés.

15 *Vizsóczky Ilona* 1996.

IRODALOM

Bartha Elek

1992 Vallásökológia. Debrecen

Bodnár Mónika

1992 Adatok egy elmagyarosodott ukrán (ruszin) telepítésű falu történetéhez és néprajzához. *Viga Gyula* (szerk.): Kultúra és tradíció. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére I. 369–379. Miskolc

Bodrogi Tibor (szerk.)

1978 Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához. Budapest

Csánki Dezső

1890/1985 Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest

Edelény és környéke. Edelény, 1987.

Paládi-Kovács Attila

1973 Ukrán szórványok a 18–19. században Magyarország északkeleti részén. Népi kultúra – népi társadalom VII. 327–367. Budapest

Udvari István (szerk.)

1990 A munkácsi görög katolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása. Vasvári Pál Társaság füzetei 3. Nyíregyháza

Viszóczky Ilona

1996 Az aprófalvak mint néprajzi problematika. HOMÉvk. XXXIII–XXXIV. 682–684.